

ceren met woorden. Geen eenvoudige karwei.

Maar in een film (of bij toneel of dans) werk je met een individu en zijn of haar lichaam. Een lijf dat leeft en bijvoorbeeld rugklachten kan hebben of maagpijn, veel kan zweten of zich helemaal niet lekker voelt. Dit terwijl het personage dat door dat lichaam wordt vertolkt, geen van al deze klachten of kenmerken bezit! Een papieren personage zweet niet, spreekt niet tegen, is niet uitgeput...

De literatuur en haar beoefenaars nemen dikwijls een nogal arrogante houding aan. Als of je met woorden alles kan – en daarbij nog beter ook! Literatuur bestaat uit woorden, en woorden zijn nooit concrete dingen. Schrijven is misschien wel de enige kunst die niet zintuiglijk is. Natuurlijk kan je zintuiglijkheid suggereren, maar daar blijft het bij. Schrijven is een erg intellectualistische en in feite abstracte bezigheid. Het kan nooit op een fysieke manier concreet zijn. Ik weet wel dat heel wat schrijvers hun papier en hun pen fetisjiseren, er een heel zintuiglijke verhouding mee aangaan. Maar toch, hoe nietig, hoe minuscuul is die zintuiglijkheid vergeleken bij wat je aan sensibele en sensuele omgang nodig hebt op andere artistieke gebieden! Je hoeft bij het schrijven geen rekening te houden met de materie van verf of staal, van filmmateriaal of van een instrument (dat ook een lichaam of de stem kan zijn), met licht of geluiden. Je hoeft geen rekening te hou-

den met een team van medewerkers en technici, laat staan van producenten en andere zakelijk leiders die over je schouder meekijken; ook niet met de lijfelijke aanwezigheid van toehoorders of kijkers. Het papier is geduldig.

★

Ik mis dat soms als ik schrijf. Bijvoorbeeld de concrete aanwezigheid van het lichaam van een ander mens (een acteur bijvoorbeeld) waar je voortdurend rekening mee moet houden. Maar die je ook op de meest onverwachte manier kan inspireren. Wel ja, je kunt het evoceren; het lichamelijke kan door woorden en zinnen worden opgeroepen. Maar dat is – voor mij – een schrale troost. Ik merk en lijd onder het feit dat je als schrijver met taal veel kan, maar dat juist niet: concreet verbeelden. Schrijven is een soort trompe-l'oeil-kunst.

Wat je met woorden ook nooit op een bevredigende manier kan, is muziek oproepen. Als ik al eens muziek laat opklinken in een van mijn boeken, en daar heb ik steeds behoefte aan, dan bots ik meteen op het probleem: zal mijn lezer het horen? Nee, want er zijn maar weinig lezers – en ik ben ook zo'n lezer – die door middel van een suggestie perfect een muziekstuk kunnen oproepen in hun verbeelding. Muziek is in een boek doorgaans niet meer dan een intellectualistische verwijzing. Muziek klinkt nooit van een pagina op. Daar moeten

we het dus mee doen: geen lijfelijke aanwezigheid, geen concrete beelden en geen muziek.

★

Ik lees een roman van Jean Rhys, *Good Morning, Midnight*. Ze schrijft: 'I wake up and a man in the street outside is singing the waltz from *Les Saltimbanques*. "C'est l'amour qui flotte dans l'air à la ronde", he sings.'

Ik heb geluk, want toevallig ken ik die melodie en die schiet me meteen ook te binnen. Maar een paar pagina's verder lees ik: 'Shall I walk the streets (...) singing defiantly: "You don't like me, but I don't like you either. Don't like jam, ham or lamb, and I don't like roly-poly..."'

Ik kan er mij niets bij voorstellen. Het zijn woorden. En ik beseft wat ik hier allemaal moet missen omdat ik een paar pagina's eerder juist wel in staat was een melodie te horen en zo de scène in een rijkere sfeer te plaatsen.

Anders is de volgende scène. De heldin zit in een Parijs café: 'The woman at the next table started talking to me – (...) She had the score of a song with her and she had been humming it under her breath, tapping the accompaniment with her fingers. "I like that song." "Ah, yes, but it's a sad song. *Gloomy Sunday*." She giggled.'

Hier spelen de woorden hun rol; ze evoceren en laten bewust in het vage. De lezer kan

